

Θερμή παράκλησις νὰ μοι εἰσπράξη σὶνὶ δὲ ἔχει
ἔγγο ἀντίδοτο

ΣΤΕ

ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ

ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΥΠΟ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Πρώην βουλευτοῦ καὶ Ὑπουργοῦ.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΙΣΑ

ΕΝ ΤΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΩ ΤΟΥ 1910



ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ "ΑΥΓΗΣ", ΑΘΑΝ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ

ΟΔΟΣ ΔΕΚΑ, ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

1909







ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

1819—1873

«Εἰ δὲ ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος πάσης
ἀξιούς ἐπ' ἀρετῇ θαυμάζεσθαι, τὴν Ἑλλάδα
πειρατέον εὖ ποιεῖν».

(Ξενοφώντος Ἀπομνημ. Β', α', 28).

Τὸ ἐκ τῶν τοῦ Ξενοφώντος λόγιον τοῦτο τοῦ Προδίκου παρεν-
ετίθειτο ἐν διατριβῇ περὶ ἱστορικοῦ θέματος, ἣν μοὶ ὑπηγόρευεν
ἐν ἔτει 1853, ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, μαθητῇ αὐτοῦ ὄντι
ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἑκπαιδευτηρίῳ· ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς ἐμὲ τὴν
στιγμὴν ἐκείνην προσέθηκε κατὰ τὸ οἰκεῖον αὐτῷ ὕφος· «Ἀκούεις
αὐτό, παιδί; πρέπει νὰ τὸ ἐγχαράξητε οἱ νέοι εἰς τὴν ψυχὴν σας,
ὥς κέντρον πρὸς ἄμυλλαν εἰς τὸν βίον σας». Ποσάκις ἐν τῷ μετὰ
ταῦτα, ὥριμος γενόμενος, ἐμνήσθην τῶν λόγων τοῦ σοφοῦ διδα-
σκάλου μου, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἀγώνων, οὓς διεξάγει ὁ καθόλου
Ἑλληνισμὸς διὰ τῶν ἐκάστοτε ἀναδεικνυομένων μεγάλων τέκνων
του!

Καὶ ἀληθῶς, μεταξὺ τούτων ἐπιφανῇ κατέχων θέσιν καταλέγε-
ται καὶ ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, ὅστις ἐν τῷ περιπετειώδει
ἀπὸ τῆς νεαρωτάτης αὐτοῦ ἡλικίας καὶ πολυκαμάτῳ βίῳ ὥς σκο-
πὸν ἔθειτο τὴν Ἑλλάδα εὖ ποιεῖν, εἴτε ὥς διδάσκαλος καὶ παιδα-
γωγός, εἴτε ὥς συγγραφεὺς παντοίων ἐπιστημονικῶν διατριβῶν,
ἀναγομένων εἰς ἐκπαιδευτικά, φιλολογικά, φιλοσοφικά, ἀρχαιολο-
γικά καὶ γλωσσικά θέματα, εἴτε ὥς ὁργανωτὴς τῆς πέραν τῶν ὁ-
ρίων τῆς Ἑλλάδος ἐθνικῆς δράσεως, εἴτε ἀπὸ διπλωματικῆς σκο-
πιᾶς διευθύνων τὴν Προξενικὴν τῆς Ἑλλάδος ὑπηρεσίαν, ὅτε καὶ
ἀγωνιζόμενος τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐν Σέρραις τῆς Μακεδονίας,
ἔπαισεν ὥς καλὸς τῆς Πατρίδος στρατιώτης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μνήμη
αὐτοῦ δεόν νὰ παραμείνῃ ἀγήρως καὶ ἡ δεξιότης αὐτοῦ ἐν γένει ὥς
ὑπόδειγμα τοῖς τεταγμένοις, ἵν' ἀκολουθήσωσι τὸν τίμιον ἐκεῖνον
ἀγῶνα, ὃν διεξάγει ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνένδοτος, ἄκαμπτος, ἀκατα-



πόνητος, ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1453, ὑποχωρῶν πολλάκις εἰς τῶν πραγμάτων τὴν φορὰν, οὐδέποτε πίπτων, οὐδὲ κύπτων τὸν αὐχένα, διότι ὀρθιον αὐτὸν τηρεῖ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐλλοχεύων πολλάκις καὶ τὰς προσφόρους περιστάσεις καρδοκῶν, ἵνα ἀνακύψῃ ῥωμαλεώτερος καὶ ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐν τῇ διαρρεύσει τῶν αἰώνων. "Ἐθνος τοιαύτην διεξάγον πάλην πρὸς πάντα, ὃν ἀπαντᾷ ἐπιπροσθούντα τὸ ἐθνικὸν ἔργον του, δὲν εἶναι προωρισμένον εἰς θάνατον, ἥ δὲ ἐπὶ τὴν ζωτικότητα ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ πίστις ἀποτελεῖ τὴν ἀκατάβλητον ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους !

"Ἴσως ὑπὸ τοιαύτης τινὸς ἰδέας κατείχεται καὶ ὁ Σολωμός, ὅταν ἔγραφεν εἰς τὸ ἀτελὲς μεῖναν, δυστυχῶς, ποίημά του «τὸ Μεσολόγγι ἢ οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» :

»Μπτέρα μεγαλόψυχη, στὸν πόνο καὶ στὴ δόξα
»Κῆ ἂν στὸ κρυφὸ μυστήριον ζοῦν πάντα τὰ παιδιὰ σου
»Μὲ λογισμὸ καὶ μ' ὄνειρον»...

Τὸ αἶσθημα τοῦτο ὁ Παπαδόπουλος διδάσκων ἐζήτει νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὁμιλητῶν του, οὓς ἤθελε νὰ διαπλάσῃ πολίτας τῆς Μεγάλης Πατρίδος, διότι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἑκπαιδευτήριον προσήρχοντο τρόφιμοι ἐκ παντοίων κέντρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ὅπου τότε εὐμᾶτο ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία. Ἐκ τῆς αὐτῆς πεποιθήσεως ὠρμᾶτο καὶ ὁ ἀείμνηστis Τρικούπης, ὅτε ἐν ἔτει 1892, ἐν τέλει θαυμασίας ἀγορεύσεώς του ἐν τῇ Βουλῇ, ἐβροντοφώνησε τὸ περίφημον ἐκεῖνο «ἡ Ἑλλὰς προώρισται νὰ ζήσῃ καὶ θὰ ζήσῃ» .

Τὸ σάλπισμα τοῦτο ὑπῆρξε πάντοτε τοῦ δουλεύοντος Γένους ὁ στεναγμός, εἴτε ἐν τῇ δημοτικῇ ποιήσει, εἴτε ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ἀπὸ τῶν ὁρέων τῶν ἄρματωλῶν, εἴτε ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ καὶ ἐνδιαθέτου λόγου τῶν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον διεσπαρμένων τέκνων του.

Ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀνήκει εἰς Μακεδονικὴν οἰκογένειαν καὶ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν τὸ ρεῦμα τῶν οὐανικῶν φυλῶν δὲν ἠπεῖλει ἔτι ν' ἀπορροφήσῃ τέλεον τὸν Ἑλληνισμόν. Γεινηθεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 1819 ἐκ πατρὸς Γεωργίου Παπᾶ καὶ μητρὸς Μαρίας Θεμέλης, ἧς ὁ πατὴρ, τραπεζίτης, ἐθανατώθη δι' ἀγχόνης ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἔκκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, διειτῆς μόλις ἔμεινεν ὀρφανὸς πατρός, ὑποστὰς μετὰ τῆς μητρὸς

αὐτοῦ καὶ τὴν ἐν φυλακῇ κάθειρξιν, ὁπόθεν δι' ἐνεργειῶν πιστῆς ψυχοκόρης ἀποδράντες μειέβησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρὰ τῷ θεῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ Πειροπούλῳ, ἐμπορευομένῳ ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐκεῖ ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀντιγράφη καὶ ἐγεύθη τὰ πρῶτα νάματα σιερρᾶς παιδείσεως ἐν τῷ σχολείῳ τῶν Γάλλων Λαζαριστῶν, ἐκμαθὼν τελείως τὴν Γαλλικὴν καὶ Λατινικὴν, κατόπιν δὲ ἐν Σύρῳ μετοικήσας μετὰ τοῦ θεοῦ, ἔτυχε διδασκάλου τῆς Ἑλληνικῆς ἀρίστου ἐν τῷ αὐτόθι γυμνασίῳ, τοῦ Νεοφύτου Βάμβα.

Ὁ θεὸς προώριζεν αὐτὸν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἱατρικῆς, ἐφ' ᾧ καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς Παρισίους ἐν ἔτει 1836. Ἄξιον δ' ἀναγραφῆς ἐνταῦθα εἶνε, ὅπως καταδειχθῇ ὅποια τὴν καρδίαν τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου κατεῖχον πατριωτικὰ αἰσθήματα, καταλείποντος τὸ πρῶτον τὴν Ἑλλάδα μόλις δεκαεπταετοῦς, τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ σημειωματαρίου του ἀναγραφὴν παρ' αὐτοῦ.

«ὦ παμφιλτάτη πατρίς μου!

«Ἄν οἱ λογισμοί μου ἀπομακρυνθῶσί ποτε ἀπὸ τῆς τύχης σου, εἰς τὰ σκότη τοῦ Ἄδου, ἔνθα ὁ ἐνάρετος ἀναπαύεται, ἐκεῖ ἡ δακρυσμένη σου ὄψις ἄς ἔλθῃ νὰ καταταράξῃ τὴν ἡσυχίαν μου καὶ ἡ Ἑριννὺς μὲ τὴν μάστιγά της ἄς πλήξῃ τὴν ἐπίορκον καρδίαν μου!»

Ἐν τῷ ἐπιγράμματι τούτῳ πρὸς τὸ ἔνδαλμα τῆς Πατρίδος ἀντικατοπτρίζεται ὅλη ἡ Ἑθνικὴ ψυχὴ τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου καὶ ἡ κατόπιν πατριωτικὴ αὐτοῦ δραῖσις, διότι, ὅπως οἱ νεανίαι ἐγκαταλείποντες τὴν γενέτειραν ἀποχωρίζονται τῆς ἐκλεκτῆς



ΓΡΗΓ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

τῆς καρδίας των καὶ πρὸς αὐτὴν στρέφουσι τοὺς λογισμοὺς των, ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἠιένιζε πρὸς τὴν πατρίδα ὡς μόνην πληροῦσαν τὴν καρδίαν του καὶ ὤμνυε πρὸς αὐτὴν τὸν ὅρκον ἐκεῖνον τῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἱατρικῆς οὐδόλως συνεβιβάζετο πρὸς τὰς κλίσεις τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου, ὅστις φύσει ἔρρεπε πρὸς τὰς φιλολογικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτας. Ὅθεν καὶ πρὸς τὸν θεῖον καὶ χορηγὸν αὐτοῦ ἦλθεν εἰς διάσταισιν, ἵνα δὲ πορίζηται τὰς τῆς συντηρήσεώς του ἐν Παρισίοις δαπάνας, ἀνέλαβε τὸ ἔργον διορθωτοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἐντύπων παρὰ τῷ μεγάλῳ ἐκδότῃ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἑρρίκου Στεφάνου καὶ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων Φιρμίῳ Διδότῳ, καὶ οὕτω ἐξηκολούθει τὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς του, γνωρισθεὶς μετὰ τῶν τότε ἀκμαζόντων ἐν ταῖς ἐπιστήμας μεγάλων τῆς Γαλλίας ἀνδρῶν, τοῦ Βιλεμαίνου, τοῦ Κουζίνου, τοῦ Κυβιέρου καὶ εἴ τινος τοιούτου. Βραδύτερον ὁ θεῖος μετέγνω καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὸν ἀνεψιὸν χορηγίαν.

Ἐν ἔτει 1839 ἔτυχε νὰ παρεπιδημῇ ἐν Παρισίοις ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἀλέξανδρος Γκίκας, ὅστις ζητῶν μεταξὺ τῶν ἐκεῖ σπουδαζόντων Ἑλλήνων τὸν κατάλληλον διὰ τὴν θέσιν ἰδιαιτέρου αὐτοῦ γραμματέως καὶ διδασκάλου τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ, προσέλαβε, καὶ ὑπόδειξιν τῶν καθηγητῶν του, τὸν Γρηγόριον Παπαδόπουλον. Βραδύτερον δὲ διώρισεν αὐτὸν μέλος τοῦ μυστικοῦ αὐτοῦ συμβουλίου, καθηγητὴν τῆς ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Ἀκαδημαϊκοῦ Λυκείου τοῦ ἁγίου Σάββα καὶ Ἐπόπτην τῶν Σχολείων τῆς Ἡγεμονίας. Πρὸς τοῦτο ὁ Παπαδόπουλος ἐπεσκέφθη, ἵνα ἐκεῖθεν πορισθῇ πρακτικὰ διδάγματα, τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην καὶ τὰς Ἀθήνας (1841). Τότε ὁ Παπαδόπουλος ἐγνώρισε καὶ διὰ στενῆς φιλίας συνεδέθη πρὸς τὸν ἑξοχὸν πατριώτην Βλάχον φιλόλογον, τὸν Ἡλιάδην Ροδαλέσκον, εἰς ὃν ὁ Ἡγεμὼν Γκίκας εἶχεν ἀναθέσει τὴν ὁργάνωσιν τῶν σχολείων τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως, εἰς δὲ τὸν Παπαδόπουλον τῶν τῆς δημοτικῆς.

Μεταξὺ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἡγεμόνος Γκίκα ὑπῆρξε καὶ ἡ κατόπιν διάσημος συγγραφεὺς ἀναδειχθεῖσα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Δώρα Ἰστριας (Dora d'Istria), Ἑλένη Γκίκα, ἡ συζευχθεῖσα τὸν πρίγκηπα Ἰωάννην Μασσάλσκη, τῆς ὁποίας τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπεμελήθη ὁ Παπαδόπουλος, ἐνοσταλάξας εἰς τὴν ψυχὴν της τὴν πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ἄλλην θύραθεν παιδείαν ἀγάπην. Μετ' εὐ-



γνωμοσύνης δ' αὕτη ἀνεμιμνήσκειτο πάντοτε τοῦ διδασκάλου της καὶ ἀλληλογραφίαν πρὸς αὐτὸν διειήρει. Ἐπισκεφθεῖσα δὲ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἔτει 1860, περιῆλθεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Παπαδοπούλου καὶ πολλὰ περὶ Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν συνέγραψεν ἐξ ἐμπνεύσεως τοῦ διδασκάλου της.

Ἐκθροنيοθέντος τοῦ ἡγεμόνος Γκίκα ἐν ἔτει 1842 (1) ὁ Παπαδόπουλος ἠκολούθησεν αὐτὸν εἰς Γερμανίαν, παραμείνας παρ' αὐτῷ δύο ἔτη. Κατ' ἐντολὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐπεσκέφθη τὰ ἐν Γερμανίᾳ ἐκπαιδευτήρια, ἵνα ἐν τῷ καταλληλοτέρῳ τούτων εἰσαχθῶσιν οἱ ἀνεψιοὶ τοῦ ἡγεμόνος πρὸς ἐκπαίδευσιν. Καὶ ἐκ ταύτης αὐθις τῆς ἀφορμῆς ὁ Παπαδόπουλος ἐμελέτησε τὸ προσῆκον τῇ Ἑλλάδι ἐκπαιδευτικὸν καὶ παιδαγωγικὸν σύστημα. Ἐκτοτε δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν ἰδρύσεως ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου πρὸς εὐκολίαν ἰδίως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ τῇ Ἀνατολῇ, ὧν τὰ τέκνα δὲν ἠδύναιτο, πρόσηβοι καὶ ἔφηβοι, νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀθήνας πρὸς φοίτησιν εἰς τὸ Γυμνάσιον, τὸ μόνον τότε ὑπάρχον, ἀπροσιάτευτοι καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐπιτηρήσεως. Ἀγαθὴ δὲ συγκυρία πρὸς πραγματοποιίησιν τῆς ἰδέας ταύτης τοῦ Παπαδοπούλου ἐγένετο ἡ πρόσκλησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (1844), ἵνα κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐγιώριζε καλῶς τὸν Παπαδόπουλον καὶ ἐπεθύμει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι πρὸς ἐκπαιδευτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς. Οὕτω ὁ Γκίκας ἀπεφάσισε νὰ ἀποχωριοθῇ αὐτοῦ χάριν τῆς Ἑλλάδος, ἐναγκαλισθεὶς δ' αὐτὸν τῷ εἶπε· «μακαρίζω τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον θὰ ὑπηρετήσῃς» καὶ ἔθηκεν ἰδίᾳ χειρὶ εἰς τὸν κόλπον του τὸ βαρύντιμον ὥρολόγιόν του εἰς ἀνάμνησιν.

Ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων, οἵτινες ὁπωοδήποτε ὠφέλιμοι ἀπέβησαν εἰς τὴν Βλαχίαν, τοὺς ὁποίους ὁμως οἱ νῦν Ρωμοῦνοι μετὰ περιφρονήσεως καλοῦσι Φαναριώτας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐγχωρίους αὐτῶν ἡγεμόνας, καὶ ὥς

1) Ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας διεδέχθη τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βλαχίας, διορισθεὶς Ὀσποδάρης τὴν 21 Μαρτίου 1834 ὑπὸ τῆς Τουρκίας, τῇ ἐπινεύσει τῆς Ῥωσσίας, ἣτις, εἰσβαλοῦσα, κατεῖχε τότε στρατιωτικῶς τὰς δύο παριστρίους ἡγεμονίας. Ὁ Ἀλέξανδρος Γκίκας ἦτο γενναῖός φρων, ἀφιλοκερδής, φύσει φιλελεύθερος καὶ ἀγαθῶν προθέσεων, ἀλλὰ φοβούμενος τοὺς Ῥώσσους δὲν ἐτόλμα ν' ἀκολουθήσῃ τὴν βλαχικὴν νεολαίαν εἰς τὰς φιλελευθέρους ὁρμὰς της. Κατόπιν σφοδρᾶς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἐκραγόντων ἐπαναστατικῶν κινημάτων, ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς τῷ 1842.

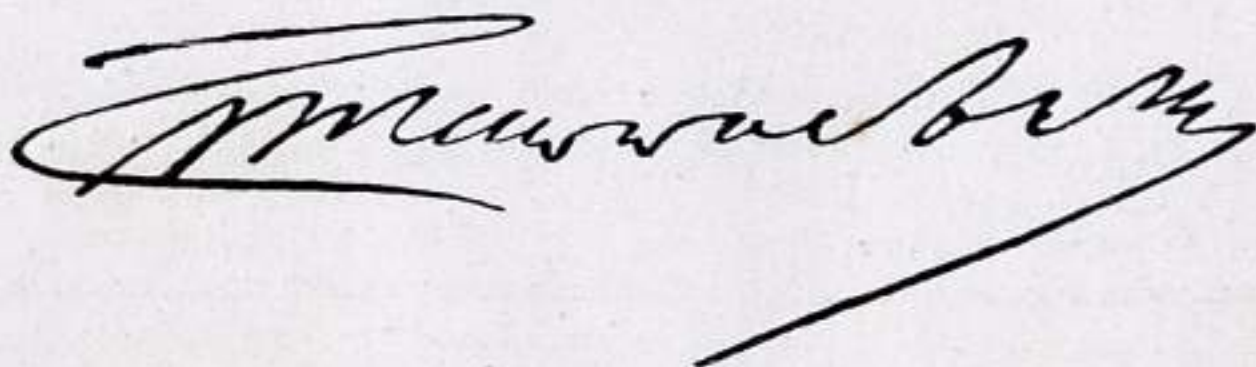


ἀντιπροσωπεύοντας τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν τῶν Ἑγεμονιῶν, ὥσανεὶ τῶν Τούρκων τοπαρχῶν ἢ διοικήσεως θὰ εἶχεν ἀποβῇ ταῖς Ἑγεμονίαις τῆς παρὰ τὸν Ἱστορον χριστιανικωτέρα !...

Ὁ Μαυροκορδάτος, ἅμα κατελθόντα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Παπαδόπουλον, μετεχειρίσθη εἰς διπλωματικὴν ἀποστολὴν παρὰ τοῖς Οὐγγυοῖς, μεθ' ὧν διετέλει εἰς συνεννοήσεις περὶ συννομολογήσεως συνθήκης συμμαχίας. «Πήγαινε», εἶπεν εἰς τὸν Παπαδόπουλον, νὰ μεταλάβῃς πρῶτα καὶ ἔλα ὅσιστα νὰ ῥάψω ὁ ἴδιος εἰς τὸν ἐπενδύτην σου τὰ μυσικὰ ἔγγραφα, τὰ ὅποια θὰ πάρῃς μαζὺ σου.»

Ὁ Παπαδόπουλος ἐξετέλεσε τὴν κινδυνώδη ἀποστολὴν, καθ' ὁδὸν δὲ ἐκινδύνευσεν ν' ἀποθάνῃ προσβληθεὶς ἐκ χολέρας κατὰ τὴν διὰ τῆς βορείας Μακεδονίας διάβασιν. Ἀλλ' ἀνελθόντος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κωλέτη ἡ περαιτέρω πρὸς τοὺς Οὐγγυοὺς ἐνέργεια ἐγκατελείφθη.

Ὁ Παπαδόπουλος ἅμα κατελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἱστορίας εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Γυμνάσιον (1844), βραδύτερον δὲ καθηγητὴς τῆς καλλιτεχνικῆς μυθολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Πολυτεχνεῖον (1848), διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1863. Κάποτε ἐτίμησαν τὰς παραδόσεις του περὶ καλλιτεχνίας εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ οἱ βασιλεῖς· τοσοῦτον ἦσαν αὐταὶ ὀνομασται, προσομοιάζουσαι μᾶλλον πρὸς διαλέξεις· διότι ἢ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλία τοῦ Παπαδοπούλου κατέθειλε τοὺς ἀκροατάς του. Στωμύλος καὶ εὐφροδής, καλλίλογος καὶ καλλιεπής, πεπρoικισμένος δι' ἰσχυρὰς μνήμης, πολυμαθὴς καὶ κάτοχος γνώσεων περικίλων, κοσμοπολίτης, ἅτε ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας περιελθὼν Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, διήνθιζε τὴν ὁμιλίαν του δι' εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, αἵτινες ἐτήρουν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀκροατοῦ προσηλωμένην εἰς τὸ σιόμα του· σπανίως ἔρριπτε τὸ βλέμμα εἰς τὰς σημειώσεις του, αἵτινες πυκναὶ καὶ γεγραμμέναι διὰ χαρακιῆρος, ὃν ἐκεῖνος μόνος ἐγνώριζε ν' ἀναγινώσκῃ καὶ οὕτως δείγμα ἔστω ἡ παρατιθεμένη ὑπογραφή του,



ὡμοίαζον πρὸς σημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ὅτε ἐδίδασκεν ἱστορίαν, πολλάκις κατήρχετο τῆς ἑδρας καὶ περιπατῶν μὲ τὰς χεῖρας ὅπισθεν συμπεπλεγμένας, οἷον εἰ ἀπήγγελλε λόγον παρὰ μάθημα. Καίτοι μικρὸς τὸ σῶμα, ὅμως ἐπεβάλλετο ἐκ τοῦ αὐστηροῦ αὐτοῦ ἥθους εἰς τοὺς μαθητάς. Πολλάκις ἤκουσα τὸν ἀείμνηστον Τρικούπην εὐφρόνως ἀναμιμνησκόμενον τῆς διδασκαλίας τοῦ Παπαδοπούλου, ὡς καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Γυμνασίῳ, οὗ καὶ ἐκεῖνος διετέλεσε μαθητής.

Τὴν ἰδέαν περὶ ἰδρύσεως Ἑλληνικοῦ Ἐκπαιδευτηρίου, ἀξίου τοῦ ὀνόματος, ἐπραγματοποίησεν ὁ Παπαδόπουλος ἐν ἔτει 1849, παραλαβὼν συνεργάτην καὶ τὸν Σταθόπουλον, καθηγῆ τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἄριστον μεταξὺ τῶν τότε, ἀλλὰ προώρως καταβληθέντα ἐκ δεινῆς νόσου. Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων τοῦ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτηρίου ἐγένοντο κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1849 ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Δοσίου οἰκίᾳ, κατὰ τὴν Πλάκαν, ὅπου τότε συνεκεντροῦντο αἱ Ἀθῆναι. Βραδύτερον δέ, κατὰ τὸ 1856, ἐκτίσθησαν τὰ ὅπισθεν τοῦ Πανεπιστημίου κτίρια, ὅπου ἐγκατεστάθη τότε τὸ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτήριον ταῦτα περιελθόντα εἰς τὸ Ἑθνικὸν Πανεπιστήμιον ἀπὸ τοῦ 1863 περικλείουσι τὸ Φυσιογραφικὸν Μουσεῖον, τὸ Ἀνατομεῖον, τὴν Ἀστυκλινικὴν καὶ τὸ οἰκόπεδον, ὅπου ἀνηγέρθη κατόπιν ἡ εὐρεῖα τῆς Νομικῆς Σχολῆς αἰθουσα.

Εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτήριον συνέρρεον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ πολλοὶ νέοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Ἐστειλλον οἱ πατέρες τοὺς υἱοὺς αὐτῶν νὰ γευνῶσι τὰ νάματα τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ παρὰ τὸν Ἰλισόν, ἵνα ἀναπνεύσωσι τὸν ἐλεύθερον αἆρα καὶ ἀποκομίσωσιν εἰς τὰς πατρίδας των ἐπανερχόμενοι τὴν πρὸς τὴν Μητρόπολιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην, τὴν συμφυᾶ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὴν θεμελιώδη βάσιν, ἐφ' ἧς σιτηρίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ἀνάπτυξις καὶ ἡ τῶν κοινωνιῶν ἐξέλιξις. Ποσάκις ἐν τῷ κατόπιν βίῳ ἄφατον ἠσθάνθην χαράν, ὅσάκις ἔτυχε νὰ συναντήσω ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συντροφίμῳ τοῦ Ἑλλην. Ἐκπαιδευτηρίου καὶ ν' ἀναπολήσωμεν τὰς ἡμέρας τῆς νεότητος! Πρῶτος δ' ἤρχετο εἰς τὸ σιτόμα ἡμῶν ὁ Παπαδόπουλος, οὗ πάντες μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης ἀνεμιμνησκόμεθα.

Ὁ Παπαδόπουλος ἐδημοσιογράφει ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν «Αἰῶνα» τοῦ Φιλήμονος ἐπὶ θεμάτων φλεγόντων, ἀλλ' ἦτο δριμύς πρὸς



τούς ξένους καὶ τ' ἄρθρα του ἀπήρεσκον πρὸς τὴν Αὐλὴν· εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἀπεδίδετο ὁ μὴ διορισμός του ὡς καθηγητοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου θὰ ἐλάμπρυνεν οἵανδήποτε ἔδραν καὶ ἂν κατελάμβανεν. Ἀπέσχε δ' ἐπιμελῶς ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν. Τῇ ἐπιμόνῳ ὁμως τοῦ Δεληγεώργη ἀπαιτήσῃ (πρώην καὶ τούτου μαθητοῦ του ἐν τῷ Γυμνασίῳ) ἐδέχθη θέσιν τμηματάρχου ἐν τῷ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείῳ (1870), ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἀπὸ σκοπιᾶς ἀγρύπνως ἐπεσκόπει τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως τοῦ Πανσλαβισμοῦ τὰς ἐνεργείας, ὃν ἐθεώρει τὸν ἄσπονδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐχθρὸν καὶ ἐφοβεῖτο τὴν ῥοπὴν αὐτοῦ, ὅπως ὁ φίλος του Ἡλιάδης Ραδουλέσκου, ὅστις εἰς τὰς Ἀναμνήσεις του (*Souvenirs et impressions d'une proserit, Paris, 1850*), ἐξόριστος ἐν Παρισίοις, προεκάλει τὴν προσοχὴν τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ εἰς τὸ χαῖνον πρὸ τῶν ποδῶν των βάραθρον, τὸ ἔτοιμον νὰ τοὺς καταπίῃ καὶ ὅπερ ὀνομάζεται Πανσλαβισμός. Ἀλλ' οἱ Ρουμουνοὶ ἐπιτυχόντες, χάρις εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἐθνικοτήτων ἔμμονον πολιτικὴν τοῦ Ναπολέοντος Γ', τὴν ἔνωσιν τῶν ἡγεμονιῶν καὶ συνταχθέντες εἰς Βασίλειον καὶ ὁσημέραι προαγόμενοι, κατέστησαν προπύργιον κατὰ τῆς πρὸς τὴν χώραν των ῥοπῆς τῶν Σλαύων, ὧν τὴν διοίκησιν εἶχον πολλάκις δοκιμάσει.

Ἀπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων ἀγόμενος ὁ Παπαδόπουλος ἐσχεδίαζεν ἀπὸ τοῦ 1866 τὴν σύστασιν Συλλόγου, ἀποστολὴν ἔχοντος τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἰδίως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ὅπου ὁ Παπαδόπουλος διεώρα τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον ἐκ τῆς γεινιάσεως καὶ τῆς ἐγκατασπορᾶς βουλγαροφώνων πληθυσμῶν. Τὴν πραγματοποίησιν δὲ τοῦ μεγάλου τούτου σχεδίου κατώρθωσεν ἐν ἔτει 1869 τῇ βοηθείᾳ ἀνδρῶν ἐκ τῶν κρατίστων ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῷ πλούτῳ καὶ τῇ κοινωνικῇ ὑπεροχῇ, οἷοι ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ὁ Κωνστ. Δόσιος, ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ὁ Π. Ρομπότης, ὁ Κωνστ. Παπαροηγόπουλος, ὁ Κ. Μουρούζης, ὁ Λέων Μελάς, ὁ Γ. Βασιλείου, ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ Κ. Ν. Κωσιτῆς, ὁ Χαρίλ. Τρικούπης κλπ., τῇ κοινῇ συμπράξει τῶν ὁποίων ἰδρύθη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1869 ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, τοῦ ὁποίου πρῶτος Πρόεδρος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του (1873), ὅστις ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ ὁ δραστηριώτερος αὐτοῦ ἐργάτης· διότι ὁ



Παπαδόπουλος ἦτο φύσει ἀκαταπόνητος, ὁργῶν πρὸς ὃ ἀνελάμβανεν ἔργον, ἀεικίνητος καὶ διὰ τῆς εὐγλώττου ὁμιλίας του πείθων καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του προσεταιριζόμενος τοὺς ἀκροωμένους. Ἐνθυμοῦμαι, ὅτε ἐν ἔτει 1871 ἦλθον ἐκ Κερκύρας, ὅπου διετέλουν Ἐφέτης, εἰς Ἀθήνας καὶ μετέβην εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ἵνα χαιρετήσω τὸν παλαιὸν διδάσκαλόν μου, εὖρον αὐτὸν ἔχοντα ἐπὶ τοῦ γραφείου αὐτοῦ ἀνεπτυγμένον τὸν χάριτην τῆς Μακεδονίας καὶ ἀναπτύσσοντα ἐν συναρπαζούσῃ ὁμιλίᾳ πρὸς περιεσιῶτας τὰς περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνικῆς δράσεως ἰδέας του, τοὺς πιθανοὺς κινδύνους, τὰ ἐπιπροσθούνητα εἰς τὸ ἔργον στοιχεῖα καὶ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, ὅτε ἠκροώμην αὐτοῦ διδάσκοντος ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἐκπαιδευτηρίῳ. Ἐπὶ τοῦ Χάρτιου διὰ μολυβδώσεων πολυχρώμων εἶχε χαράξει ζώνας ἐπιρροῆς καὶ ἐπὶ τούτου ἀνέπτυσε τὰς ἰδέας του.

Ὁ Σύλλογος, ἅμα ἰδρυθεὶς, προεκάλεσε τὰς ὑπονοίας ξένης Δυνάμεως περὶ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ τῆς ἐνεργείας του, καὶ ἐζητήθησαν ἐξηγήσεις καὶ παρενέβη καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς πρὸς λήξιν τοῦ διπλωματικοῦ τούτου ἐπεισοδίου.

Ὁ Σύλλογος παρέσχεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν πολυτίμους ὑπηρεσίας, χωρῶν ἐπὶ τὰ ἔχνη, αἶνα ἐχάραξαν οἱ συστήσαντες αὐτόν. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 1885 ἐπῆλθε διαφωνία μεταξὺ τοῦ Διοικητικοῦ αὐτοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἔκτοτε καὶ τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ μέσα καὶ ἡ καθόλου ἐνέργεια ἐχαλαρώθη. Εὐτυχῶς ὅμως γενναῖοι χορηγοὶ ἐκ τῶν ἔξω ἔσπευσαν εἰς ἀρωγὴν αὐτοῦ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ αὐτοῦ δυνάμεις ἐτονώθησαν. Λυπηρὸν μόνον εἶνε τανῦν, ὅτι ἡραιώθησαν εἰς βαθμὸν ἐμπνέοντα τὴν ἀποθάρρυνσιν ἐν τῷ ἔργῳ, αἱ ἔξωθεν χορηγίαι καὶ τὰ πρῶην πλούσια κληροδοτήματα τῶν ὁμογενῶν.

Ὁ Παπαδόπουλος διετέλεσε καὶ Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου (1862) καὶ Σύμβουλος παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας, διότι ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς ἦτο τότε εἰδικὸς καὶ βαθὺς γνώστης τῶν πρὸς βελτίωσιν τῆς παρ' ἡμῖν παιδείας δεομένων, ἐκδοὺς καὶ πολὺτιμον περὶ παιδαγωγικῆς Ἑγχειρίδιον δι' ὃ καὶ καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ συνετάχθησαν ἐπὶ τὸ τελειότερον τὰ προγράμματα τῶν σπουδῶν τοῦ Διδασκαλείου, τοῦ Ἀρσακείου, τοῦ Πολυτεχνείου, τοῦ Ἀμαλίου καὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου Χατζηκώστα. Ἀλλὰ τὸν Παπαδόπουλον ἀπησχόλησεν, ὥς εἰκός, καὶ τὸ περὶ ἐκπαιδεύσεως τῆς



Ἑλληνίδος γυναικὸς ζήτημα, διότι δὲν ἐλάνθανεν αὐτὸν ὅτι ἡ γυνὴ ἀποτελεῖ τὴν κρηπίδα τῆς οἰκογενείας καὶ τὸν ἄριστον παράγοντα τῆς οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Ἐφ' ᾧ ἐν ἔτει 1866 ἀπήγγειλε λόγον θαυμάσιον δημοσιευθέντα ἐν τῷ Ἀθηναίῳ «Περὶ γυναικὸς καὶ Ἑλληνίδος», τοῦ ὁποίου ἄξιον εἶνε νὰ ἀναδημοσιευθῇ ἐνταῦθα ἡ ἐξῆς παράγραφος : «Εἰς τὴν γυναικα ἀπόκειται τὸ μέλλον τῆς »Παιρίδος, διότι πᾶν τὸ μὴ ἐκ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας ἐξερχόμενον δὲν ἐπιδρᾷ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Ἡ γυνὴ λειαίνει τὴν »τραχύτητα τῶν ἡθῶν ἡμῶν, καθηδύνουσα τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, »διαπλάττουσα τοὺς τρόπους ἡμῶν· ἐν τῇ αἰθούσῃ θέλει ἀποξέσει »τὸ σκαιὸν καὶ ἐμπνεύσει φυσικὴν χάριν εἰς τὸν λόγον, διότι ἡ »τεχνητὴ γλῶσσα τῶν λογίων μόνον διερχομένη διὰ τῶν χειλέων »αὐτῆς θέλει ἀποβάλλει τὴν ψυχρὰν καὶ ἀριστοκρατικὴν αὐτῆς »δυσκαμψίαν.»

Ὅθεν τοῦ Ἐργαστηρίου τῶν Ἀπόρων γυναικῶν καὶ τοῦ πρώτου τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν Συλλόγου αὐτὸς ἔδωκε τὴν ἰδέαν καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις, συντάξας ὁ ἴδιος καὶ τὸν ὀργανισμόν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Σύλλογος οὗτος εὐδοκιμεῖ ὑπὸ τὴν φιλοπόλιν καὶ εὐεργετικὴν διοίκησιν εὐγενεσιτῶν δεσποινῶν, διδάσκων τέχνας, τέως ἀγνώστους τῷ ἐν Ἑλλάδι γυναικείῳ φύλῳ. Ἀπασχολεῖ ἑκατοντάδας ἐργατῶν, αἷς παρέχει οὕτω τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως καὶ ἀποτρέπει ἀπὸ ἐκλύτου βίου, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ ὥς ὑπόδειγμα πρὸς ἴδρυσιν ὁμοίων Συλλόγων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.

Καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ Ὠδείου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν ὁ Παπαδόπουλος, «οὐχὶ ἀπλῶς ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς Σχολεῖον Μουσικῆς, ἀλλ' ὅπως συντελέσῃ ἰδίως εἰς τὴν μόρφωσιν μουσικοῦ αἰσθημένου ἐν Ἑλλάδι, συμφώνως πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλληνος καὶ ὅπως περισώσῃ τὰ πολυτιμότερα καὶ ἀρχαῖα μελικά »θέματα, τὰ ἀπανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ σιόματος εἰς σιόμα »μεταδοθέντα, γνωστῆς οὔσης τῆς ἐπιμονῆς, δι' ἧς τὰ μελικά »θέματα παραμένουσι μετὰ αἰῶνας ὅλους παρὰ τοῖς λαοῖς, καὶ »τέλος ὅπως ἐξυψώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν »εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ περιωπῇ».

Τέλος τοῦ Παπαδοπούλου τὴν ἐπωφελεῖ σύμπραξιν ἀπαντιῶμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἐν ἔτει 1870 τελέσει τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, συμφώνως τῇ διαθήκῃ τοῦ ἀειμνήστου Εὐαγγέλου Ζάππα. Ὁ Παπαδόπουλος μετὰ τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ προγράμματος τῶν



ἀγώνων, ὀρίσαντες τὸ εἶδος τῶν ἀγωνισμάτων καὶ τὴν ὀνοματολογίαν αὐτῶν. Διετέλεσε δὲ ὁ Παπαδόπουλος μέλος τῆς διαρκoῦς Ἐπιτροπῆς μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ δὲν συνιστᾶτο Σύλλογος ἄνευ τῆς ὀδηγίας καὶ συμβουλῆς αὐτοῦ.

Ὡς συγγραφεὺς ὁ Παπαδόπουλος κατέχει ὁμολογουμένως σπουδαίαν θέσιν μεταξὺ τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του. Ἐγραφε μετὰ καταπληκτικῆς εὐκολίας καὶ χάριτος. Ἡ βραθεῖα αὐτοῦ γνῶσις τῶν θεμάτων, περὶ ἃ ἡσχολεῖτο, καθίστα τὸν κάλαμον αὐτοῦ ῥέοντα ἀπροσκόπτως, ὥστε σπανίως παρίστατο ἀνάγκη διορθώσεως τῶν γεγραμμένων. Τοῦτο ἴσως συνειέλεσεν ὥστε ἐν μέσῳ τῶν παντοίων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἀσχολιῶν νὰ καταλίπη ἀξιόζήλους διατριβὰς καὶ μονογραφίας, ὧν αἱ σπουδαιότεραι εἰσὶν αἱ ἑξῆς :

1) Περὶ σχέσεως τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν (γαλλιστὶ ἐν Βουκουρεστίῳ, 1840) λόγος ἐναρκτήριος τῶν μαθημάτων ἐν τῷ Λυκείῳ τοῦ Ἀγίου Σάββα.

2) Επίκρισις τῆς Ἱστορίας Λευῆ (ἐν Ἀθήναις 1845).

3) Καλλιτεχνιολογία μετὰ πινάκων.

Δοκίμιον καλλιτεχνιολογικῆς Ὀνοματολογίας.

Ἀρχιτεκτονική.

Ἑλληνικὴ Καλλιτεχνιολογία πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ Πολυτεχνείου.

Καλλιτεχνικὴ μυθολογία

Τεχνοπτική.

(Διθρογραφημένα)

4) Περὶ τοῦ Θρασυλλείου μνημείου (1850).

5) Περὶ τοῦ Λυσικρατείου μνημείου (1852).

6) Περὶ Δημοσθένους καὶ τῆς ἐν τῷ Βασιλικῷ κήπῳ ἀνασκαφείσης μαρμαρίνης κεφαλῆς (1855).

7) Περιγραφὴ σφραγιδολίθων ἀνεκδότων (1855).

8) Περὶ σφραγίδος εἰκονιζούσης τὸν Θησέα (1858).

9) Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (1859) (μεταφρασθὲν καὶ γαλλιστί).

10) Περὶ τοῦ ἐν Βλαχίᾳ Ἑλληνισμοῦ (1859).

11) Περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Πνυκὸς (1861).



- 12) Ἀρχαιολογία Σύρου, κατόπιν γενομένων ἐκεῖ ἀνασκαφῶν καὶ ἀνακαλύψεως νεκροταφείου (1864).
- 13) Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης (1865).
- 14) Ἀσματα τῶν ἐν Κορσικῇ Ἑλλήνων (1865).
- 15) Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἐν Μάνη Στεφανοπούλων, χρονογραφία (1865).
- 16) Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Πατριόρχην Γρηγόριον τὸν Ε', τόμοι δύο (1865).
- 17) Περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἰταλικῆς ἐπὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων (1866).
- 18) Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι σχολῆς τῶν τεχνῶν καὶ τῶν προγενεστέρων Ἑλληνικῶν Σχολείων (1866).
- 19) Περὶ γυναικὸς Ἑλληνίδος (1866). —
- 20) Δοκίμιον πρακτικῶν παιδαγωγικῶν ὁδηγιῶν.
- 21) Περὶ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος.
- 22) Ἐκθesis τῶν Ἑλλανοδικῶν τοῦ 1870 κατὰ τὴν τέλει τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.
(Συναγωγὴ Καλλιτεχνίας).
- 23) Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως, γαλλιστί, αἰτήσῃ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας ἐν Γαλλίᾳ Δουρουῆ (1867).
- 24) Ὁ περὶ Ἑλληνικῶν Σχολείων νόμος. Σημειώσεις περὶ Ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ περὶ τοῦ Διδασκαλείου (1863).
- 25) Ὑπόμνημα περὶ Διδασκαλείου καὶ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

✕ Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα (1870) εὔρε τὸν Παπαδόπουλον ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸν Δεληγεώργην Πρωθυπουργὸν καὶ Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐν τούτῳ αἱ συμβουλαὶ τοῦ Παπαδοπούλου καὶ ἡ δρᾶσίς του ὑπῆρξαν πολύτιμοι. Ἡ δημιουργηθεῖσα ἐκ τοῦ σχίσματος κατάστασις ἐδέετο συντόνου ἐπὶ τόπου ἐνεργείας καὶ ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς Προξένους ἐμπεριστατωμένων καὶ λεπτομερῶν. Ἐκρίθη ἀναγκαῖον καὶ σκοπιμώτερον νὰ σταλῇ εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην ὁ Παπαδόπουλος, ὡς ὁ πάντων ἀρμοδιώτερος πρὸς τοιοῦτον ἔργον· ἀλλ' αἱ ἀντενέργειαι ξένης καὶ πάλιν Δυνάμεως ἐπήνεγκον τὴν ἀναβολὴν τῆς ἀποστολῆς, ἥτις

μόνον κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1873, πρωθυπουργοῦντος τοῦ Δεληγεώργη, κατωρθώθη νὰ πραγματοποιηθῇ.

Τὸ ἔργον τοῦ ἀποστόλου τῆς Μητροπόλεως ἔβαινε θαυμασίως· ἡ εὐγλωττος αὐτοῦ φωνὴ ἔπειθε καὶ συνεκίνει καὶ οἱ παραπλανηθέντες βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ὀρθοδόξϊαν, ἡσπάζοντο τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτῶν τοὺς ἐμμένοντας ἀκλονήτους εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των. Ἐν Σέρραις εὕρισκόμενος ὁ Παπαδόπουλος, ἔγραφε πρὸς τὴν σύζυγόν του : « Ὅσον μελλεῖται ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ ζητήματα, πείθομαι ὅτι αἱ Σέρραι δύνανται νὰ οργανωθῶσιν εἰς σπουδαιότατον προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εἶνε σημεῖον ἐπικαιρότατον διὰ τοῦτο σκέπτομαι, ὅτι ἡ βραδύτερον θὰ χρειασθῇ ν' ἀφήσω τὴν ἐν τῷ Ὑπουργείῳ θέσιν μου καὶ νὰ ἐγκατασταθῶμεν ὅλοι ἐδῶ οἰκογενειακῶς. Ἀλλ' ἐδῶ ὡς ἀπλοῦς Πρόξενος πρέπει νὰ διευθύνω τὰς ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν ἐθνικὰς ἐργασίας ».

Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ θερμὸς πατριώτης νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του ! Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ χειμὼν ἦτο ἐκτάκτως δριμύς. Ἐν μέσῳ Δεκεμβρίου ὁ ἀκαταπόνητος ἐργάτης τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἐξηκολούθει περιοδεύων. Καταληφθεὶς καθ' ὁδὸν ὑπὸ πυκνῆς χιόνος καὶ μείνας ἐπὶ ὥρας ἐκτεθειμένος εἰς δριμὺ ψῦχος, προσεβλήθη ὑπὸ ἰσχυρᾶς βρογχίτιδος, ἀφοῦ ἤδη ἐκ τῶν κακουχιῶν τοῦ ταξειδίου εἶχε προσβληθῇ ἐκ διαταράξεων, αἵτινες ἔδωκαν κατόπιν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῇ ὅτι ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ Βουλγάρων. Οὕτως ἠναγκάσθη νὰ ἐπανεέλθῃ πρὸς νοσηλείαν εἰς Σέρρας. Τούτου γνωσθέντος ἐν Ἀθήναις ἐοιτάλη ἐπὶ τούτῳ ἀτμόπλοιον εἰς Καβάλλαν καὶ μετέφερεν αὐτὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἡ νόσος ἐτράπη ἐπὶ τὰ χεῖρω. Ὁ ἰατρὸς Μιχαὴλ Παπαδόπουλος, πατριώτης ἐνθερμος καὶ ἐνθους αὐτοῦ συνεργάτης, ἐξειτάζων αὐτὸν ὥχριάσεν : « Ὁχρεῖς », ἡτῶ λέγει ὁ Παπαδόπουλος, « διότι διέγνωσας ὅτι ἀποθνήσκω ; » Στρατιώτης τῆς Πατριδος ὀφείλω τὴν ζωὴν μου εἰς αὐτήν· μόνον τῆς οἰκογενείας μου ἡ ἀνάμνησις μὲ κάμνει νὰ πονῶ. »

Ὁ Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἀπέθανε τὴν 23 Δεκεμβρίου 1873. Ἡ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν συγκίνησις ἐπὶ τῇ εἰδήσει τοῦ θανάτου του ὑπῆρξε μεγίστη. Ἐν Ἀθήναις δὲ οἱ γνωρίζοντες αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασι πατριωτικωτάτην αὐτοῦ δρασιν, ἐθρήνησαν τὴν ἀπώλειαν τοιοῦτου ἀνδρός. Ἡ κηδεία του γενομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπῆρξε δημοιελεσιάτη, συνοδεύοντος τὴν ἐκφορὰν του καὶ τοῦ Βαλῆ



Θεσσαλονίκης Μιδαὰτ Πασᾶ, ὅλου τοῦ Προξενικοῦ Σώματος καὶ τουρκικοῦ στρατοῦ, πάντων τῶν σχολείων, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν τουρκικῶν καὶ τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ, μεθ' οὗ ὁ Παπαδόπουλος διετέλει ἐν συνεννοήσει πρὸς εἰσαγωγὴν εἰς αὐτὸ τῆς διδασκαλίας τῆς Ἑλληνικῆς.

Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ χάριν τιμῆς ἐτάφη ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ ὅπισθεν τοῦ ἁγίου βήματος, ὃ δὲ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Βατικιώτης κατερχόμενον τὸ φέρετρον αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἐκάλυψε διὰ τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας.

«Οὐδεμίαν ἀναφέρομεν ὑπερβολήν», ἔγραψεν ὁ Φιλήμων ἐν τῷ »Αἰῶνι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου, «λέγοντες, »ὅτι ἦτο ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι, ὅστις ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς ἐν τίσι παλιρ- »ροίαις διακυμαίνονται καὶ μεταξὺ τίνων ἐλπίδων καὶ φόβων δια- »βιοῦσιν οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου, οἱ »τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης, οἱ τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας καὶ »τῆς Ἀλβανίας ἀλλὰ πρὸ παντὸς οἱ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας »καὶ οἱ τῆς Ρωμανίας. Οὕτως ὅσα ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξω- »πτερικῶν ἀπειργάσατο εἰς πολυτίμητα. Καὶ πῶς ἤθελεν ἄνευ αὐ- »τοῦ ἡ Ἑλλὰς ἀναμιχθῇ εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, πῶς εἰς τὸ »Μοναστηριακὸν καὶ πῶς εἰς τὸ τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύ- »μων; Ἀλλὰ καὶ ὅσα ἄλλα ἀγαθὰ προσεπόρισεν εἰς τοὺς ἀδελ- »φούς μας ἢ εἰς εἰρηνικὴν τροπὴν τῆς πρὸς τὴν ὁμορὸν ἐπικρά- »τειαν πολιτικῆς μας, ὑπὲρ ἧς οὐ μικρὸν συνετέλεσεν ὁ Γρηγόριος »Παπαδόπουλος, καὶ ταῦτα δὲν θὰ μείνωσιν ὑπὸ τῆς Ἱστορίας »ἀμαρτύρητα».

Τῶν συγχρόνων ἡ μαρτυρία εἶνε πασῶν πιστοτέρα.

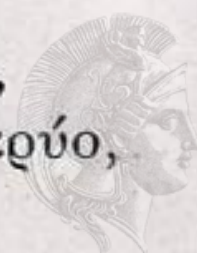
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΥ

ἈΣΤΕΙΡΕΥΤΟ ΔΑΚΡΥ

(Εἰς τὸ μνημόσυνον τοῦ πατρός μου, θανόντος αἰφνιδίως μακρὰν μας).

Ἐπάνω σὲ συντρίμματα ἑνὸς γυρμένου πλοίου
Μὲ πληγωμένη πτέρυγα μικρὸ πουλὶ θρηνεῖ.
Εἶναι μονάχο' κι' ὁ βορρειᾶς μὲ βογκητὸ θηρίου
Ἀγριεμένος ἀπαντᾷ, τοῦ πνίγει τὴ φωνή.

Ἀρματωμένο ἔσχιζε τὴ θάλασσα τὸ πλοῖο,
Μαῦρος τὸ ἡῦρε σίφωνας, γέρνει νὰ βυθισθῇ,
Καὶ τὸ πουλάκι τὸ μικρὸ 'ς τὸ κύμα μέσ' τὸ κρύο,
Μαζὺ μὲ τὸ περήφανο καράβι θὰ χαθῇ



Καὶ δὲν λυπᾶται τὸ πτωχὸ ποῦ θάπτεται σὲ κῦμα,
 "Αχ! ἔκρυπτε 'ς τὰ στήθη του, τὸ πλοῖο κεραυνόγλυφον
 'Σ τὸν πόλεμο ἐπήγαινε· τὴν ἄπ' τὸ μαῦρο μνήμα,
 Πόλεμο πειὰ δὲν ἤμπορεῖ νὰ κάμῃ 'ς τοὺς ἐχθρούς.

'Εχθροὶ μας εἶναι οἱ Βούλγαροι· ἐπίβουλοι, κρυμμένοι,
 Σὰν ὄρνεα νυκτερινὰ αἶμα νὰ πιοῦν ποθοῦν·
 'Σ τὴ χώρα τὴν Ἑλληνική, τὴν πλέον δοξασμένη.
 Τὰ γαμψωτὰ τὰ 'νύχια των νύχ' ἐμπήξουν προσπαθοῦν.

Σίφωνας εἶν' ἡ τύχη των· κάθ' Ἑλληνα ποῦ ξεύρει
 Τ' ἀπόκρυφά των σχέδια μὲ τόλμη νὰ νικᾷ,
 'Εξάπαντος ὦρα κακὴ καὶ μαύρη θὰ τὸν εὖρη,
 'Αρρώστεια ἀνεξήγητη, τὸν παίρνει 'ξαφνικά.

Καὶ τὸ πουλὶ ποῦ ζωντανὸ τὸ 'σκέπασε τὸ κῦμα,
 Νὰ σᾶς τὸ πῶ δὲν εἰμπορῶ· γιὰ 'δές τε με! εἴμ' ὄρφανό.
 Τί εἶναι τώρα ἡ ζωὴ γιὰ μένα παρὰ μνήμα ;

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰανουαρίου 1874.

ἈΡΣΙΝΟΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ



007000020561

ΑΚΑΔΗΜΙΑ



ΑΘΗΝΩΝ